

Mål & Mæle · 3 ^{ts}

2. årgang 1975

Det er det rene VOLAPYK, det der står i kassen fornedet til højre. Men det er ikke blot uforståelig tale, det er volapiik. Det er nemlig navnet på et sprog som er konstrueret af den tyske præst J. M. Schleyer 1879.

Dette nummer af Mål & Mæle handler lidt om volapiik og mere om andre plansprog. Man kalder dem også *hjælpesprog*, *internationale sprog* eller *kunstsprog*, men ordene har forskellige bibetydninger. Opfylder sprogene deres hensigt: er de til hjælp, og er de internationale? Eller er de kunstige og overflødige? Artiklerne i dette nummer prøver at besvare disse spørgsmål. Det er et temanummer om plansprog.

Den sproglige verdensorden ligner Danmarks tidligere sociale orden med herremænd og bønder derved at de privilegerede ikke på nogen måde gør sig fortjent til denne status. De fødes bare til den. Læs om hvorfor resignation må afløses af et andet sprogpolitisk grundlag side 2

Kun to plansprog kan i dag komme på tale som realistiske sprogpoltiske muligheder: interlingua og esperanto. Læs om hvordan de er, om deres ordforråd og grammatik, om deres organisation og udbredelse. De præsenteres af danske brugere og fortalere side 10, 18 og 32

Læs de små sentenser som står rundt om på siderne. De er skrevet på nogle få af de plansprog som ikke er omtalt i bladet. Under sentensen står navnet på sproget, konstruktionsåret og navnet på konstruktøren. Hvad der står i sentenserne må læserne selv prøve at oversætte.

Falske venner og unaturlige regelmæssigheder er nogle af de problemer man støder på ved plansprog. Læs en sprogvidenskabelig vurdering af plansprogene side 25

I dette nummer er der desværre ikke blevet plads til sprogligheder. De kommer i næste.

**Plansprogstanken
– dens idé og
historie** 2

**Det internationale
sprog interlingua** . . 10

**Esperanto – det
internationale
sprog for alle** 18

Ro 23

**Er de internationale
hjælpesprog
sprog?** 25

**Af FN's pagt,
kapitel 1 artikel 1** . . 32

*Instru: Esperanto kaj la
matematiko liaj vidaj*

O FAT OBAS KEL BINOL
IN SÜLS, PAISALUDO-
MOZ NEM OLA, KOMO-
MOD MONARGAN OLA,
JENOMOZ VIL OLİK, ÄS
IN SÜL I SU TAL
VOLAPÜK 1880 Schleyer

2700

Som følge heraf opfattes principielle mangler og uretfærdigheder ved denne politik heller ikke som „problemer“, der eventuelt kunne gøres noget ved, men som en slags „naturgivne omstændigheder“, som vi må acceptere ligesom årstidernes skiften.

Når man ser bort fra diskussioner om detaljer – som kan være alvorlige nok, men falder udenfor denne artikels rammer – kommer der derfor et præg af sorgløshed over vor sprogpolitik, som virker foruroligende, når man betænker, hvor hurtigt verden ændrer sig, og hvor lang rækkevidde sprogpoltiske handlinger har. F.eks. vil de børn, der skal lære sprog efter love, som vedtages nu, være i deres „bedste alder“ engang efter år 2000.

Privilegerede sprog

Den uskrevne grundlov eller stiltiende hovedtese for den nuværende sprogpolitik kan formuleres således:

Negative virkninger af at udgøre et enkelt sprogområde i en mangesproget verden afbødes ved undervisning i andre nationers sprog.

I betragtning af antallet af sprog på jorden må denne hovedtese nødvendigvis indebære en opdeling af sprogene i privilegerede sprog (dem der læres som fremmedsprog) og ikke-privilegerede sprog, og dermed er kimen lagt til en lang række problemer, som forstærkes i takt med udviklingen frem mod et egentligt verdenssamfund.

For det første er der ingen naturlige kandidater til posterne som privilegerede sprog. Engelsk eller fransk er ikke i sig selv mere egnede end f.eks. italiensk eller svensk, og det er derfor en slags

primitiv junglelov, der udpeger de privilegerede. De sprog, der uanset midlerne mest effektivt pådattes andre nationer, opnår posterne – og mister dem igen, når der sker forskydninger i den økonomiske og militære magt. De sproglige konsekvenser af sådanne forskydninger viser sig dog som regel noget forsinket på grund af sprogpoltiske handlingers lange rækkevidde.

Det nuværende mest privilegerede sprog, engelsk, opnåede denne post efter anden verdenskrig på et grundlag bestående af 1. brugen af engelsk i det meget omfattende tidligere engelske imperium og 2. USA's dominerende økonomiske og militære position.

I den sidste halve snes år er vi imidlertid kommet ind i en periode, hvor dette grundlag langsomt trækkes bort under engelsk. I det tidligere imperium (ca. 800 millioner mennesker) forstærkes bestræbelserne for at afskaffe engelsk som administrationssprog og som undervisningssprog ved de højere uddannelser, og USA's økonomiske og militære position er relativt set for nedadgående.

Samtidig vokser nye magtcentre frem og kræver del i privilegierne. Et eksempel er den arabiske verden. Som nævnt er arabisk nu blevet arbejdsprog i FN, og det er formodentlig kun en begyndelse. BP-direktør Brouwer udtalte således for kort tid siden til et hollandsk blad:

Den arabiske selvtillid er vokset enormt. For ikke så længe siden korresponderede vi på engelsk. Nu kommer brevene på arabisk. Utroligt, på arabisk! Er De klar over, hvad det er for et sprog?

Den nævnte hovedtese har således som en af sine konsekvenser en stadig rivaliseringen om privilegerede poster mellem kandidater, som er lige meget – eller lige lidt – kvalificerede.

SAI FAT IN SKY, Y SANU SO NAM,
SO LAND KOMU, SO VIY APSU UP
GLOB L SKY
PANKEL 1906 *Wald*

Sproglig diskrimination

Opdelingen i privilegerede og ikke-privilegerede sprog indebærer diskrimination på en lang række områder. Disse griber ind i hinanden, men for at fremme overskueligheden forsøges her alligevel en deling under betegnelserne sproglig diskrimination og kulturdiskrimination.

Den nuværende sprogpolitik medfører nødvendigvis forskelsbehandling af mennesker alene på grund af deres sproglige tilhørsforhold. I de følgende eksempler betegnes med ordet „privilegerede“ de mennesker, der som modersmål har et af de privilegerede sprog.

a) Hvis en amerikansk forretningsmand kan fransk, så må en dansk forretningsmand kunne både engelsk og fransk for at være på højde med ham. Hvis amerikaneren ingen fremmedsprog kan, så må danskeren kunne engelsk for at være på højde med ham. Generelt kan vi således sige, at hvis man kommer fra et af de små eller mellemstore sprogområder, må man lære ét fremmedsprog mere end de privilegerede. Og her må det huskes, at det sprog, som de kan mere end os, er deres eget. Der er altså ikke tale om et overfladisk kendskab.

Al den tid, alle de penge og alle de kræfter vi må bruge til at lære dette ekstra sprog, kan de privilegerede bruge på mere fornuftige ting, f.eks. på deres fag. Det er derfor klart, at de i gennemsnit bliver dygtigere end os. Og hertil kommer så oven i købet, at vi må bemande et dyrt sprogundervisningsapparat med talentfuld arbejdskraft.

b) Når små og mellemstore sprogområder skal sende repræsentanter til internationale forsamlinger, kan de ikke bare vælge de sagligt bedst kvalificerede – f.eks. de bedste landmænd eller politikere. Nej, vore repræsentanter må nødvendigvis også være gode til sprog, mens de privilegerede bare sender de sagligt bedst kvalificerede.

Lægges nu virkningerne af a) og b) sammen, ja så er det klart, at de privilegerede – alt andet lige – i gennemsnit bliver repræsenteret af folk, der er dygtigere end vores.

c) I internationale forsamlinger må de mindre sprogområders repræsentanter tale, diskutere og forhandle på fremmede sprog, mens de privilegerede bare taler deres modersmål. Hvis vi ser bort fra en lille særligt sprogbegavet elite – og med intensivering af det internationale samarbejde vil stadig større kredse blive inddraget – så vil repræsentanterne fra de mindre sprogområder være i en betydeligt mere underlegen situation. Og hvem ønsker – f.eks. i en diskussion – at være i en svag position allerede på forhånd på grund af noget, der er sagen uvedkommende, nemlig sproget?

Lægges nu virkningerne af a), b) og c) sammen, ja så får de privilegerede – alt andet lige – atter forøget deres fordele. Allerede efter punkt b) havde de de dygtigste repræsentanter, og med punkt c) udstyres disse de dygtigste nu med langt de fordelagtigste arbejdsvilkår.

Endelig er der den bemærkelsesværdige sammenhæng mellem punkterne a), b) og c), at hvis vi fra de mindre sprogområder vil forbedre vor position, hvad angår b) og c) ved flittigere at studere sprog, så forværrer vi vor situation, hvad angår punkt a), altså den faglige dygtighed.

Sammenfattende kan man sige, at den nuværende sprogpolitik fastholder en „sproglig verdensorden“, hvor et lille mindretal af privilegerede har alle fordelene, og det store flertal sidder med ulemperne. Denne „sproglige orden“ ligner Danmarks tidligere „sociale orden“ med herremænd og bønder derved, at de privilegerede ikke på nogen måde gør sig fortjent til denne status.

De fødes bare til den.

Kulturdiskrimination

Den nuværende sprogpolitik medfører bl.a. to former for næsten total ensidighed på det kulturelle område.

Den ene form for ensidighed består i, at vi danske alle som én via sprogundervisningen i en årrække studerer engelsk-amerikansk kultur og tænke måde, mens englændere og amerikanere naturligvis hverken vil eller kan gøre gengæld i samme udstrækning.

Den anden form for ensidighed består i, at vi danske alle som én via sprogundervisningen i en årrække studerer engelsk-amerikansk kultur og tænke måde uden i tilnærmelsesvis samme grad at studere andre kulturer.

Overfor denne ensidige åbning af vort samfund for indflydelse fra engelsk-amerikansk kultur står kulturministeriet med en anden politik:

Store lande driver kulturel og sproglig imperialisme i forsvars- eller angrebsposition, små lande indskrænker sig til at søge at bevare deres nationale kultur ved at åbne mest muligt for påvirkninger fra alle sider bl.a. for at undgå ensidig påvirkning. (Kulturministeriets betænkning nr. 517, side 223)

Denne kulturministerielle model for vore kulturelle forbindelser med omverdenen bliver dog nærmest af symbolsk betyd-

ning på baggrund af sprogpolitikens massive praksis. For hvad forslår nogle mere eller mindre ligegyldigt fordelte besøg fra forskellige lande af dansetrupper, udstillinger, symfoniorkestre og andre i sig selv udmærkede ting overfor den kendsgerning, at hundredtusinder af danske børn og unge næsten hver eneste dag via sprogundervisningen tilegner sig et enkelt fremmed sprogområdes sprog og beskæftiger sig med dets kultur og tænke måde?

Denne sidste påvirkning er jo ganske anderledes massiv og levner ikke andre lande mange muligheder. Selv ret store lande får næsten ingen plads i vor bevidsthed. Se f.eks. følgende avisnotits om Italien:

Det er påfaldende, så lidt vi her i Danmark interesserer os for Italien. Vi ved ikke meget om italiensk litteratur, teater, arkitektur – og stifter kun bekendtskab med et sparsomt udvalg af de gode film, der produceres i Italien. Vi er traditionelt mere optaget af England, Frankrig og USA end af et af Europas mest spændende lande. En af årsagerne kan være problemer af sproglig art. Italiensk er ikke et særlig udbredt sprog. (Politiken, 9.6.1974)

I virkeligheden præsenteres sprogundervisningen for befolkningen på en tvivlsom og vildledende måde. Ikke så meget på grund af det der siges om den, som på grund af det der ikke siges. Udover sprogundervisningens „praktiske værdi“ fremhæves som regel dens medvirken til „mellemfolkelig forståelse“, „videre udsyn“ samt „øget kendskab til samfundsforhold og livsvilkår i andre lande“. Dette bidrager igen til „fremme af åndsfrihed og tolerance“. (Undervisningsvejledning for folkeskolen, udkast. Fremmedsprog 1974. Folkeskolens Læseplansudvalg). En sådan fremstilling kan jo

VIO FADR HU BI IN HEVN, HOLIRN
BI DAUO NAM, DAUO REIK KOM,
DAUO VIL BI DUN AN ERD, AS IT
BI IN HEVN

TUNONISH 1902 *Molee*

ikke undgå at give indtryk af, at man står overfor noget, der kun er positivt, og dertil neutralt og tilforladeligt.

Men så enkelt er det jo ikke. Sprogundervisningen virker også som et statsligt PR-apparat uden sidestykke til fordel for nogle enkelte sprogområders kulturer og lande. Lad et lille tankeeksperiment belyse, i hvilken grad dette er tilfældet.

Hvis f.eks., direktøren for British Council, hvis formål er at udbrede kendskabet til engelsk sprog og kultur, skulle planlægge et langsigtet PR-fremstød i Danmark, så kunne han næppe finde på noget, der i effektivitet overgår den sprogundervisning, som vi selv oprettholder og til stadighed forbedrer – og som vi selv betaler!

Men direktøren for f.eks. det italienske kulturinstitut står unægteligt noget svagere i konkurrencen på det danske marked. Hvor meget det drejer sig om, kan man få et indtryk af ved for et øjeblik at tænke sig, at det lykkedes instituttet at få Danmark til at udskifte den tvungne engelskundervisning med en tilsvarende undervisning i italiensk. I sammenligning med denne opnåelse ville alt hvad instituttet ellers kunne finde på for at gøre opmærksom på italiensk sprog og kultur – tidsskrifter, brochurer, udstillinger, sprogkurser, kunstnerbesøg o.s.v. – tage sig ud som det rene småpilleri.

De her nævnte former for ensidighed – og andre kunne føjes til – giver vældige fordele på den internationale scene til enkelte kulturer, mens det store flertal

af kulturer befinder sig udenfor rampe-lyset. De mennesker, der nyder godt af denne „kulturelle verdensorden“, er de samme som dem, vi tidligere har kaldt de privilegerede. Også for det kulturelle område gælder, at de privilegerede på ingen måde gør sig fortjent til denne status.

De fødes bare til den.

Resignation som sprogpolitisk grundlag

Der er nu kastet lidt lys over nogle af konsekvenserne af den nuværende sprogpolitik. Som nævnt opfattes de i almindelighed ikke som problemer, der bør løses, men som en slags naturgivne betingelser for vort virke. En sådan opfattelse er forståelig, hvis man går ud fra, at den tidligere nævnte hovedtese er urørlig og hævet over diskussion, idet de fremdragne problemer principielt er uløselige indenfor tesens rammer. Men hvorfor er denne tese endnu i det store og hele hævet over diskussion? Også blandt det upriviligerede flertal?

Svaret kan måske antydes ved en udvikelse af den principielle sammenligning, som vi foretog mellem den nuværende „sprogliche orden“ og den tidligere „sociale orden“ med herremænd og bønder. I lange tidsrum kunne ingen af parterne i den nævnte „sociale orden“, hverken herremændene eller bønderne, forestille sig, at en anden social orden skulle være mulig. „Lige rettigheder“, „demokratiske tilstande“ og den slags drøftede man simpelthen ikke.

På tilsvarende måde kan ingen af den nuværende sprogpolitiks parter, hverken de toneangivende privilegerede eller de toneangivende blandt de upriviligerede, forestille sig, at en anden „sproglic og kulturel orden“ skulle være mulig. Det fremgår f.eks. af følgende danske konstatering:

Det hører med til et lille sprogområdes vilkår, at det fortrinsvis påhviler det at muliggøre kommunikationen med større sprogområder. (Undervisningsvejrl. f. folkeskolen, 1974).

En sådan resignationserklæring kunne de privilegerede næppe selv have formuleret bedre, da den på forhånd afskærer enhver tanke om lige vilkår. Udviklingen har altså endnu ikke bragt sproglige spørgsmål på bane på verdensplan med en sådan intensitet, at større kredse er blevet sprogpolitisk bevidste.

Den øgede interesse for plansprog, som jeg antydede i indledningen, kan ses som en spæd begyndelse til en bevidstgørelse, og den voksende højkonjunktur for sproglige anliggender, der bl.a. skyldes de hastige forskydninger i politiske, økonomiske og militære magtforhold, må formodes at accelerere denne bevidstgørelsesproces. Derved vil der efterhånden blive grobund for et mere inspirerende grundlag for vor sprogpolitik end det, der består i at erklære, at vi også fremover vil spille rollen som „bønder“ i en sproglig „herremænd-bønder-orden“ som den nuværende.

Men hvorfor ikke formulere dette grundlag allerede nu? Det er ikke ualmindeligt at stille en målsætning op, som man udmærket ved ikke vil blive realiseret fuldt ud lige med det samme, men som ved sin blotte eksistens alligevel af og til øver indflydelse på udviklingen. FN's menneskerettighedserklæring er et sådant eksempel.

Et nyt sprogpolitisk grundlag

Sprogområdets „menneskerettighedserklæring“ kan udformes således:

Sprogpolitikens mål er en sproglig praksis kendetegnet ved lige sproglige vilkår for alle nationer, kulturer og enkeltpersoner.

For at kunne arbejde hen imod dette mål vil det være nødvendigt med et opbrud fra den gamle hovedtese og en gradvis orientering mod en ny, der kan formuleres på denne måde:

Negative virkninger af at verden er mangesproget afbødes ved, at alle lærer et og samme neutrale plansprog.

Inden for denne tese kan man løse de problemer, der er fremdraget ovenfor. Det vil kræve en længere overgangsperiode, hvis problemer må udelades her. Dog kan der siges lidt om kvaliteten af de løsninger, der bliver mulighed for, og om sprogundervisningen.

Det er væsentligt at gøre sig klart, at der ikke bliver tale om at skabe lige vilkår efter recepten: „Når jeg har ringe vilkår, så skal han sandelig have ligeså ringe vilkår“ – altså en gennemsnitlig kvalitetsforringelse i de internationale kontakter. Der er tværtimod tale om at skabe lige vilkår på et kvalitetsniveau, der ligger væsentligt højere end det nuværende, således at der på lidt længere sigt vil være tale om en fordel også for de nuværende privilegerede.

Som det er nu, må selv de privilegerede jo til tider nøjes med simultanoversættelser, og de privilegerede er medtabere, når f.eks. en faglig diskussions kvalitet forringes, fordi en del af deltagerne af sproglige grunde må udtrykke sig ubehjælpomt eller foretrækker helt at tie stille, eller fordi andre deltagere er til stede mere fordi de kan sprog, end fordi de er de sagligt set bedst kvalificerede.

Såvel psykologiske som „tekniske“ faktorer vil bidrage til den generelle kvalitetsforbedring. Demokratisk sindede mennesker vil anse det for en kvalitetsforbedring, når et vilkårligt sprogligt privilegium, som nogle „bare fødes til“, fjernes fra de internationale kontakter.

Af „tekniske“ faktorer kan nævnes overgangen fra mange arbejdsprog til ét arbejdsprog, der vil overflødiggøre kvalitetsforringende mellemlid som f.eks. simultanoversættelser – et område der dog også i den omtalte overgangsperiode vil lægge beslag på højt kvalificeret arbejdskraft. Endvidere den meget betydelige faktor, der består i, at et plansprog er væsentlig lettere at lære end nationale sprog.

På sprogundervisningens område vil der bl.a. blive åbnet for følgende to ændringer. For det første må det forventes, at alle de mange, der ikke specielt er interesseret i sprog eller i et bestemt fremmed land, vil nøjes med at lære plansproget som eneste fremmedsprog, og dette sprog kan i sammenligning med et nationalt sprog læres bedre på kortere tid. Som følge heraf vil betydelige penge midler og megen talentfuld arbejdskraft efterhånden kunne kanaliseres til andre opgaver end sprogundervisning for elever, som i virkeligheden ikke er interesseret i at lære sprog.

For det andet må det forventes, at der på det kulturelle område i stedet for den nuværende ensidighed ganske af sig selv vil opstå alsidighed. Når engelsk som obligatorisk fag erstattes af et plansprog, så forsvinder samtidig et reelt påbud om, at alle klasser i så og så mange timer ugentlig skal beskæftige sig med engelsk-amerikansk kultur.

Da tilegnelsen af et plansprog ikke er koblet sammen med et samtidigt studium af nogle få og ganske bestemte nationers kulturer, vil elever og lærere i fællesskab kunne vælge de lande, hvis kulturer de ønsker at beskæftige sig med i plansprogstimerne. Det ville f.eks. være muligt for en klasse at vælge England, Japan og Ungarn og at arrangere en klassetur til det sidstnævnte land, for

også små lande vil under de nye forhold naturligt kunne komme på tale. Som følge heraf må det også forventes, at en del udenlandske klasser vil interessere sig for Danmark, og alt i alt vil vore kulturelle kontakter med omverdenen nærme sig den fornuftige kulturministerielle alsidighedsmodel.

Selv om kun nogle få, men dog centrale, problemer er blevet berørt, og selv om plansprogtanken naturligvis ikke er et universalmiddel, der vil kunne løse ethvert tænkeligt sprogproblem, så vil det næppe være for dristigt alt i alt at mene, at den vil kunne ændre sprogpolitikens nuværende præg af resignation og ensidighed til et præg af inspiration og alsidighed.

Historisk glimt

Plansprogenes historie begynder i det syttende århundrede i en periode, hvor latin er ved at udspille sin rolle. Det er dog ikke så meget tanken om sprogenes mangfoldighed, der får tidens tænkere til at tage spørgsmålet op. De interesserer sig mere for sproget som et udtryk for det psykiske, og som et middel hvormed man kan skaffe sig overblik og system.

Deres tanke var at opstille et katalog over alle de ideer, der kan tænkes at optræde i den menneskelige psyke, klassificere dem og bringe dem i system. Forbilledet var tallene, der jo er sat i system på en måde, så man på et fremmed sprog på meget kort tid kan lære at udtale og skrive dem alle helt ud i det uendelige. Descartes mente, at det var et spørgsmål om den rette filosofi at nå frem til et lignende system for ideer, og at en sådan systematisering ville skærpe tankens klarhed og øge dømmekraften, samtidig med at den ville føre frem til et let og overskueligt verdenssprog.

De talrige projekter, der så dagens lys

fra omkring 1650, tog udgangspunkt i disse tanker, og i mere end to århundreder mente man, at sådanne filosofiske sprog, der benyttede kombinationer af bogstaver, tal eller tegn, skulle være basis for udarbejdelse af et talt verdenssprog. Så sent som i 1956 fremkom et sådant projekt, Translingua: 7 = dyr, 7131 = løve, 17131 = løvinde, o.s.v.

Omkring 1850 forlader man så småt tanken om idéklassificering som grundlag, og de første aposterioriske projekter dukker op. D.v.s. projekter, der mere eller mindre har basis i nuværende eller tidligere sprog. Dermed præsenteres det naturalistisk-æstetiske synspunkt overfor det skematisk-rationelle. Verdenssproget skal ikke alene være logisk og præcist, men også smukt og let at lære. Afvejningen af disse to synspunkter belyses ved nogle få eksempler.

Volapük (1879) hentede sine ordstammer fra nationale sprog, men simplificerede dem næsten til ukendelighed (world → vol; speak → pük; animal → nim). Afledning skete helt skematisk. Naturalismen var svagt repræsenteret.

Esperanto (1887) henter sine ordstammer fra nationale sprog uden at deformere dem meget. Afledning sker dels skematisk, dels naturalistisk. Det naturalistiske synspunkt er stærkere repræsenteret, således at der findes en form for ligevægt mellem skematismens krav om rationalitet og naturalismens æstetiske fordringer.

Occidental (1922) og især interlingua (1951) lægger endnu større vægt på det naturalistiske synspunkt, hvilket giver større lighed med nationale (vestlige) sprog. Det går naturligvis ud over det skematisk-rationelle synspunkt, således at urationelle træk fra de nationale sprog, såsom uregelmæssigheder og undtagelser, vinder indpas.

Efter opgivelsen af idéklassificeringen har især to ting været af væsentlig betydning for plansprogtanken. Den ene er knyttet til volapük, der som det første plansprog i nogen grad forlod det teoretiske stadium og kom til at virke i praksis. Det blomstrede vældigt op i det første tiår, men gik derefter langsomt af brug og var næsten forsvundet år 1900. Det skyldtes bl.a., at dets grundlægger, Schleyer, ikke helt forstod konsekvenserne af overgang til praksis, men fastholdt retten til selv og alene at bestemme over sprogets udvikling. Det er således volapüks (Schleymers) fortjeneste at have understreget, at et sprogprojekt kan være en enkelt mands værk, men at dets heldige videreudvikling er afhængig af kollektiv praksis, d.v.s. anvendelse i et sprogsamfund.

Den anden væsentlige ting er knyttet til esperanto. Ene af alle plansprog har det forladt projektstadiet for varigt at blive anvendt og udviklet af et sprogsamfund med rødder i alle verdensdele, og plansprogstanken er dermed blevet understøttet med et „laboratorium“, hvis betydning vanskeligt kan overvurderes. Uden den dokumentation, der stammer herfra, ville plansprogstanken endnu den dag i dag have været af rent spekulativ natur, ude af stand til at imødegå selv den mest elementære skepsis, som f.eks. om et plansprog overhovedet kan fungere. Og så vidt vi kan se, vil det også fremover være dette „laboratorium“, der såvel i form af almindelig sproglig udvikling som i form af forsøg, bl.a. igangværende undervisningsforsøg, vil levere dokumentation til brug for den videre udvikling.

P. V. Bagger,
f. 1932,
lektor i fysik,
Roskilde Kathedralskole

Det internationale sprog

INTERLINGUA

Interlinguas historie er den ene gren av det latinske sprogs historie, men er også plansprogenes udvikling hen imod det naturalistiske princip. På Karl den Stores tid udtrykte man sig på et skriftsprog, der forbløffende ligner interlingua. Latin blev ved brugen delt i vulgærlatin eller romansk og det fortsat anvendte klassiske latin, som blev videreført i middelalderen som skrift- og kirkesprog. Dette har man forsøgt at få i brug som internationalt sprog så sent som i nutiden. Vulgærlatinen levede i de romanske sprog i efterhånden delvis omdannet form, og i engelsk kom der ved forskellig indflydelse en så stor mængde latinsk materiale, at det er blevet sagt, det er det mest latinske sprog i nutiden.

Da videnskab, musik, handel, kirke, lægekunst, jura o.a. har faglige ordforråd, der er baseret på latin, eller er fyldt med latinske ord i det anvendte arbejdssprog, anvender man faktisk på disse områder et internationalt sprog, der består av det overleverede latin i denne moderne udformning. Det skal lige indskydes, at arven fra det klassiske græske sprog må regnes med, hvor der er talt om latin.

De nationale sprog, der har været ud-sat for samme påvirkning gennem et årtusinde, er i virkeligheden gennemtrængt av latinsk materiale og orddannelse. Det vil være bekendt, hvor mange ord der stammer fra denne indflydelse, for eksempel i vort modersmål; men også direkte overføringer som f.eks. *accidens* = tilfælde, *circumstantia* =

omstændighed, *dependere* = afhænge og *providentia* = forsyn, viser påvirkningen, idet det latinske materiale simpelthen er brugt som model for dannelsen av ord ud av germanske elementer.

Alle de ovennævnte forhold leder til det grundlag, hvorpå interlingua blev dannet.

Der blev i 1923 taget initiativ til en organisation, som for første gang i historien skulle udforske, hvordan et plansprog kunne laves. Den skulle fortsætte de undersøgelser, som de britiske, franske, italienske og amerikanske selskaber for videnskabens fremme, det amerikanske uddannelsesråd, det amerikanske råd av lærde selskaber og andre specialistgrupper havde udført efter første verdenskrig. De fik samlet personer med stor erfaring i internationale forhold, kommunikation og sprogvidenskab for at diskutere, hvordan man kunne organisere den allerede veletablerede internationale sprogbevægelse, og i 1924 grundlagde man *International Auxiliary Language Association* (Det internationale hjælpe-sprogsforbund), som uden profit skulle fremme udstrakte studier, diskussioner og offentlig omtale av alle spørgsmål, der vedrørte etableringen av et internationalt sprog, sammen med forskning og eksperimenter, som kunne fremskynde sådan en etablering på en intelligent måde og på et solidt grundlag.

Det første tiår blev brugt til at kontakte lederne av de forskellige hjælpe-

sprogssystemer, oprette et bibliotek med bøger, pjecer og tidsskrifter, ordbøger og lærebøger, og sammen med den universelle esperanto-organisation udgav man en bibliografi over alle bøger om internationale sprog i europæiske biblioteker. Den antropologiske side af spørgsmålet blev ledet af den amerikanske professor Edward Sapir i en serie af bøger, hvori sprogvaner i forskellige sprog blev analyseret i forbindelse med forskellige sider af grammatikken. I 1930 avholdt hjælpe-sprogforbundet den første konference mellem sprogvidenskabsmænd og hjælpe-sprogseksperter, og under forsæde af den danske professor Otto Jespersen gav man forbundets forskningsprogram sin godkendelse. Siden fik fire sprogvidenskabskongresser forelagt rapporterne om forbundets arbejde.

Man valgte fem sprog til at analysere: *esperanto*, *ido*, *esperanto II*, *occidental* og *latino sine flexione* (den italienske matematiker Peanos „interlingua“), fordi de alle havde officielle udbredelsesorganisationer og havde haft fremgang i skrift og tale. Fagfolk på europæiske og amerikanske universiteter studerede disse sprog parallelt med sammenligninger med de nationale sprog og foretog et indgående studium av sprogvanskeligheder på internationale konferencer. Forskellige slags pædagogiske forskningsprojekter blev gennemført ud fra den idé, at et interlingua (mellemsprog) kan bruges ved et forenklet kursus i sammenlignende sprogvidenskab som indledning til et studium av fremmede sprog

Et stort ordbogsprojekt blev indledt i samarbejde med sprogvidenskabsmænd i USA og Europa og eksperter i de forskellige hjælpesprogssystemer. Blandt de sproglige ledere gennem årene kan nævnes esperantisten professor W.E. Col-linson, dr. A. Martinet fra Sorbonne-

universitetet i Paris og dr. Alexander Gode, som fuldførte arbejdet.

Man måtte efterhånden opgive at bygge på de tidligere kunstsprog, men fandt, at de levende sprog gav grundlaget for et fuldstændigt sprogssystem.

I 1951 udsendte hjælpe-sprogforbundet en interlingua-engelsk ordbog og samme år en interlingua grammatik på engelsk. Disse bøger er senere kommet i nye udgaver, sidst i 1971. Man kan både slå op under visse grundord (som er defineret på engelsk) og her se alle de internationale afledninger, og man kan slå op under de enkelte afledninger i alfabetisk orden, alle med engelsk oversættelse.

Interlinguas formål

Interlingua har ikke i sig selv et formål, ud over at være til rådighed for alle som ønsker at kommunikere ud over de nationale sprogs grænser. Ligesom disse sprog kan det bruges av den, der vil meddele noget eller have noget at vide. Der er derfor blandt brugerne videnskabsmænd, digtere, forretningsmænd, turister, organisationsfolk osv. Som man har udtrykt det: hvor interlingua kan fungere bedre end et eller flere nationale sprog, eller lige så godt, skal man ikke undlade at bruge det.

Ordforråd

Interlinguas ordforråd er baseret på følgende „grundsprog“: engelsk, fransk, italiensk og spansk/portugisisk, og som yderligere kontrol har man anvendt tysk og russisk, der repræsenterer andre store sproggrupper. Som anført i omtalen av ordbogen er alle ord i sproget internationalt kendt, og deres form er uforvansket, således at der er den bedst mulige forståelse. I forhold til de nationale sprog er interlingua mere tro mod originalen og danner afledningerne til et ord på

fuldkommen systematisk måde. Et eksempel er formerne til *audir* (at høre). Som en morsom illustration har man på forsatsbladet til ordbog og grammatik sat et stamtræ for det latinske udsagnsord *audire*, med tavler, ophængt i træet, over de moderne former, der findes i netop de sprog, hjælpesprogsforbundet har brugt som udgangssprog, plus naturligvis latin. I ordbogen er der optaget de ord, der er internationale, dvs. dem der eksisterer i mindst *tre* av grundspregene, altså ikke alle stamtræets. (Se s. 16–17).

Audire i den nederste tavle er næsten uigenkendeligt på de sprog, der har ordet, og man kunne ikke ved hjælp av denne tavle alene finde en standardiseret, international form, men her kommer så de avlede former ind i billedet. Selv de sprog, der har *u-*, *o-*, *ou-* eller *oy-* forrest i udsagnsordet, kender dog ordene *auditive* eller *auditorio*, f.eks., og det fælles *au-* må derfor gælde i alle de standardiserede former, altså også *audir*. Dette er meget vigtigt, at sørge for, at alle ord er helt internationale, noget ikke alle sprogskabere har tænkt på; for det nytter ikke, at et grundord evt. er kendt nok, hvis der så sættes tilfældige for- og efterstavelser til, således at største delen av sprogets ord kommer i modstrid mod det, der eksisterer i brugerens bevidsthed.

Der er 30 tavler med avledninger, som kendes i et eller flere av spregene i dag, og efter forbundets principper er der kommet følgende ud av det til optagelse i ordbogen:

audientia: hørelse, publikum; *audibile*: hørilig; *audibilitate*: „hørighed“; *inuadibile*: uhørilig; *audition*: hørelse, lytten; *auditive*: auditiv; *auditor*: revisor, tilhører, lytter; *auditori*: høre- (f.eks. i høreorgan); *auditorio*: auditorium, høre-sal; *inaudite*: uhørt; *audito*: høresans;

audita: lytten; *audiometro*: apparat til måling af hørelsen.

Man kan se, at *audir* med nutids tillægsform *audiente* (hørende) og førnutids tillægsform *audite*: (hørt) danner *audientia*, *audition*, og for øvrigt næsten alle de andre anførte former. Med endelsen *-ibile*, det samme som ordet *habil*, får man *audibile* osv. Dvs., at tillægsord ender på *-e* i almindelighed, og navneord ender på *-a*, *-e*, *-o*, *-n* eller *-r*. Der optræder de internationalt kendte endelser *-ibile*, *-ive*, *-ori* (dansk *-orisk*), *-ntia* (dansk *-ns*), *-tate* (dansk *-tet*), *-tion*, *-tor*, *-torio* o.a. Disse endelser kan ikke erstattes av ligemeget hvilke andre, i de ord, hvori de optræder; det ville gøre sproget ikke-internationalt.

Men ikke alene et udsagnsord kan være grundordet i ordbogen; også tillægsord, navneord osv. er i andre tilfælde udgangspunktet.

Til glæde for bl.a. kunstsprogskendere, som spørger efter avledningssystemet, kan vi henvise til et kapitel i Interlingua grammatikken. Det er vel ikke overflødig at gøre opmærksom på, at heri er hele det internationale ordforråds opbygning registreret. (I øvrigt skal det tilføjes, at man næppe kan komme til andre internationale ord end dem, der er samlet i Interlingua-ordbogen, og hvis hjælpesprogene skal være internationale, kan de ikke komme uden om at anvende disse værker, hvilket også har vist sig at være tilfældet i praksis i de senere år).

Ud over de nedarvede ord fra latin og græsk består det internationale ordforråd av ord fra andre sprog, kendt i alle lande verden over, og de hører med i ordbogen. Alle nye ord, der kommer ind i det internationale ordforråd ad naturlig vej, eller som dannes inden for et fagområde, kan ved hjælpesprogsforbundets metode standardiseres som interlingua-ord. Der ek-

sisterer derfor ikke noget problem med hensyn til autoriteten til at bestemme ordenes optagelse.

Hvis man ikke benytter det her forelagte ordforråd til at kommunikere med, har man dog en uvurderlig rigidom til rådighed i ordbogen: registreringen av det komplette internationale ordforråd til andre anvendelser.

Grammatik

Interlinguas grammatik blev udformet således, at dens former var de enkleste, der var fælles for de tilgrundliggende sprog. Det er nemlig ikke tilstrækkeligt, at et internationalt sprog er let at læse, det skal også kunne bruges på alle trin.

Artiklerne *un* og *le* er ubøjelige, navneordene er også uændrede, idet ejefald dannes med *de* og hensynsfald med *a*; dog angives flertal ved tilføjelse av *-s* (eller *es* efter konsonant). For tillægsordene gælder, at de er helt ubøjede, da navneordene viser funktionen; hvis de står alene, behandles de som navneord. Gradbøjning med *plus* og *le plus*. Bjordene får endelsen *-mente*. Stedordene er *io*, *tu*, *ille*, *illa*, *illo*, *nos*, *vos*, *illes*, evt. *illas* og *illos*. Genstandsfald *me*, *te*, *le*, *la*, *lo*, *nos*, *vos*, *les*, evt. *las*, *los*. Efter forholdsord bruges *me*, *te*, men ellers de først angivne former. Det tilbagevirkende stedord er *se*. Ejestedordene er *mi*, *tu*, *su*, *nostre*, *vostre*, *lor*. Navneagtigt får de endelsen *-e*, i flertal *-es*.

Talordene: *un*, *duo*, *tres*, *quatro*, *cinque*, *sex*, *septe*, *octo*, *nove*, *dece*, *dece-un* osv. *vinti*, *trenta*, *quaranta*, *cinquanta*, *sexanta*, *septanta*, *octanta*, *novanta*, *cento*, *mille*. *Prime*, *secunde*, *tertie*, *quarte*, *quinte*, *sexte*, *septime*, *octave*, *none*, *decime*, *vintesime* osv.

Udsagnsordene bøjes med hjælpudsagnsordet *haber*. Navnemåde-*r* falder bort i nutid og i bydeform. Fremtid ved

tilsætning av *-a* (betonet) til navnemåde, betingelsesmåde ved *-ea* (betonet *e*). Datid ved at sætte *-va* til nutid; nutids tillægsmåde ved *-nte* og datids tillæggsform ved *-te*. Passiv dannes med *esser*.

Udtalen er bogstavtro. Trykket falder almindeligst på vokalen før den sidste konsonant, som det er naturligt i de internationale ord.

Ordstillingen må nødvendigvis have betydning for forståelsen av sætningen, men den følger de nationale sprog.

Til bedømmelse av interlingua som sprog forelægges følgende, skrevet av R. V. Spathaky til det engelske interlingua-tidsskrift *Lingua e Vita*, nr. 30, 1975.

Le machinas e le citatano ordinari.

Le invasion de nostre vita per le machinas continua con un acceleration enorme. Si io dice a juvene amicos que io cognosceva un tempore ante radio e television, quando telephonos esseva rar, illes non vole creder me.

Durante multe annos io considerava le machinas como un affliction. Hodie io vide clarmente que le base de nostre societate es un base technologic. Io non pote plus vader a pede al botecas le plus proxime, proque le stratas de nostre suburbio es construite pro personas qui possede autos. Mesmo le infantes ha bicyclettas.

Tamen le progresso apporta nove difficultates. Ha vos remarcate que le silentio despare de nostre domos? In le angulos del cameras parve apparatus sibila e face tic-tac. Sin parlar del aviones a reaction e del camiones.

On dice que certe hindus e japoneses cognosce un technica pro relaxar se e pro abstraher se completamente de lor ambiente. Post alicun minutas de iste relaxation calme del mente e del corpore

illes pote retornar a lor labores con un energia augmentate. Ma o guai! io non es oriental.

Le defensa que io ha adoptate contra le ruito es de fugar le regiones e citates con grande populationes. Ma que cosa facer si mi pais se plena de habitantes?

Io suppone que le margines del Sahara e del Arctico es ancora vacue. Ibi io pote ancora ascoltar le cantos del aves e le brisas del primavera, mangiante alicun toasts facite sur mi toastator electric.

Organisation og udbredelse

Det internationale hjælpesprogsforbund fungerede videre indtil 1953, og overgav derefter arbejdet med at fremme interlinguas udbredelse til institutionen *Science Service* (videnskabs service), der lededes av Watson Davis. Foruden det lille skrift *Scientia International*, der hver måned bragte videnskabelige nyheder i halvpopulær form, har også det kendte *Science News* (Letter) (Videnskabsnyt) indtil 1966 haft en side med disse nyheder. Men det største foretagende var resumeer i 20-30 lægevidenskabelige tidsskrifter av deres tekst. Derudover har en halv snes internationale fagkongresser leveret sammendrag av de holdte foredrag på interlingua parallelt med den originale tekst på forfatterens eget sprog.

I flere lande opstod der straks efter offentliggørelsen i 1951 foreninger for interlingua. Foruden nye folk (som f.eks. denne artikels forfatter, som nok havde studeret esperanto, men ikke været organiseret) kom der mange fra de hidtil kendte kunstprog, mennesker som gennem årene var aktive forkæmpere for, hvad de dengang fandt bedst, og når man ser lister over ordbogsforfattere, redaktører og foreningssekretærer osv., opdager man, at de ofte optræder som interlingua-medarbejdere i dag. I 1954

grundlagde man Verdensunionen for Interlingua (*Union Mundial pro Interlingua*) med hovedsæde i Svejts, præsident dr. Gode og generalsekretær André Schild. De nationale foreninger blev knyttet til verdensunionen, og organisationens tidsskrift blev til et månedsblad under forskellige navne gennem årene, men efterhånden kom navnet *Currero* til at dominere. Fra 1964 udkom det i nyt format som kvartalsblad, og i 1967 overgik det til trykt form. Det er et magasin med læsestof av populær karakter – anvendelse av interlingua på forskellige områder, skønlitteratur, populærvidenskabelige og historiske artikler, o.a. I de nyeste numre er der kommet en side med nyheder til, for selv om der i flere lande kommer interlingua-blade med nyheder o.a., er de ofte delvis på pågældende landes sprog til den lokale oplysning.

I 1970 blev verdensunionen reorganiseret, og der oprettedes et råd med repræsentanter for forskellige lande eller nationale foreninger. Det består for tiden av femten medlemmer, hvorav næsten alle har været pionerer i kunstsprogsbevægelsen, for *esperanto*, *ido*, *latino sine flexione* og *occidental* (siden kaldet „interlinguE“).

Det vil føre for vidt at nævne alle foreninger og publikationer, men i Danmark findes *Dansk Interlingua Union* med kvartalsbladet *Actualitates*, og der er foreninger med blade overalt i Europa.

I USA gik udviklingen i stå ved dr. Godes død i 1970, men den nye leder av *Interlingua Institute*, Frank Esterhill, har på kort tid ført arbejdet frem. For tiden er det amerikanske landbrugsministerium ved at udgive en ordbog over plantesygdomme bl.a. på interlingua, da bevarelsen av fødemidler er så vigtig f.eks. for udviklingslandenes befolkninger.

Der kommer hvert år nye interlingua-ordbøger og –lærebøger, og videnskabsmænd lader værker oversætte til interlingua eller i al fald forsyne med resuméer. Det sidste gælder stadig det danske lægetidsskrift *Danish Medical Bulletin*. Dr. Godes død betød et avbræk i udviklingen.

Et for tiden meget dyrket område er litteraturen, måske delvis forårsaget af kritik fra personer, der ikke kendte interlingua. Sven Collberg i Lund, kendt oversætter, har oversat adskillige digtsamlinger til interlingua, deriblandt *Hamlet* og *Aniara*. Han har også skrevet digtsamlinger på interlingua. Professor Jonas Negalha i Brasilien har udgivet sine *Poemas in Interlingua*, pseudonymet Carolo Saliato har udgivet en samling digte *Volo Asymptotic*, et andet pseudonym Marco Waterman *Le Ovo de Columbo e le Lingua Universal* og *Celestina le Gallina del Vicina e Hanniballo le Gallo del Vicino*, H. P. Frodelund oversatte *Septe Contos de H. C. Andersen*, og professor Berger har samlet stoffet fra bladet *Revista de Interlingua* i elleve store bind, kaldet *Collection pro Interlingua*.

Det foregående er kun smagsprøver, og der foregår en livlig udvikling, bl.a. ved udgivelsen av lærebøger og ordbøger, mange hos Forlaget *Editiones Interlingua* i Svejts, men også i Brasilien, Sverige, Danmark, England osv.

Forholdet til de tidligere plansprog

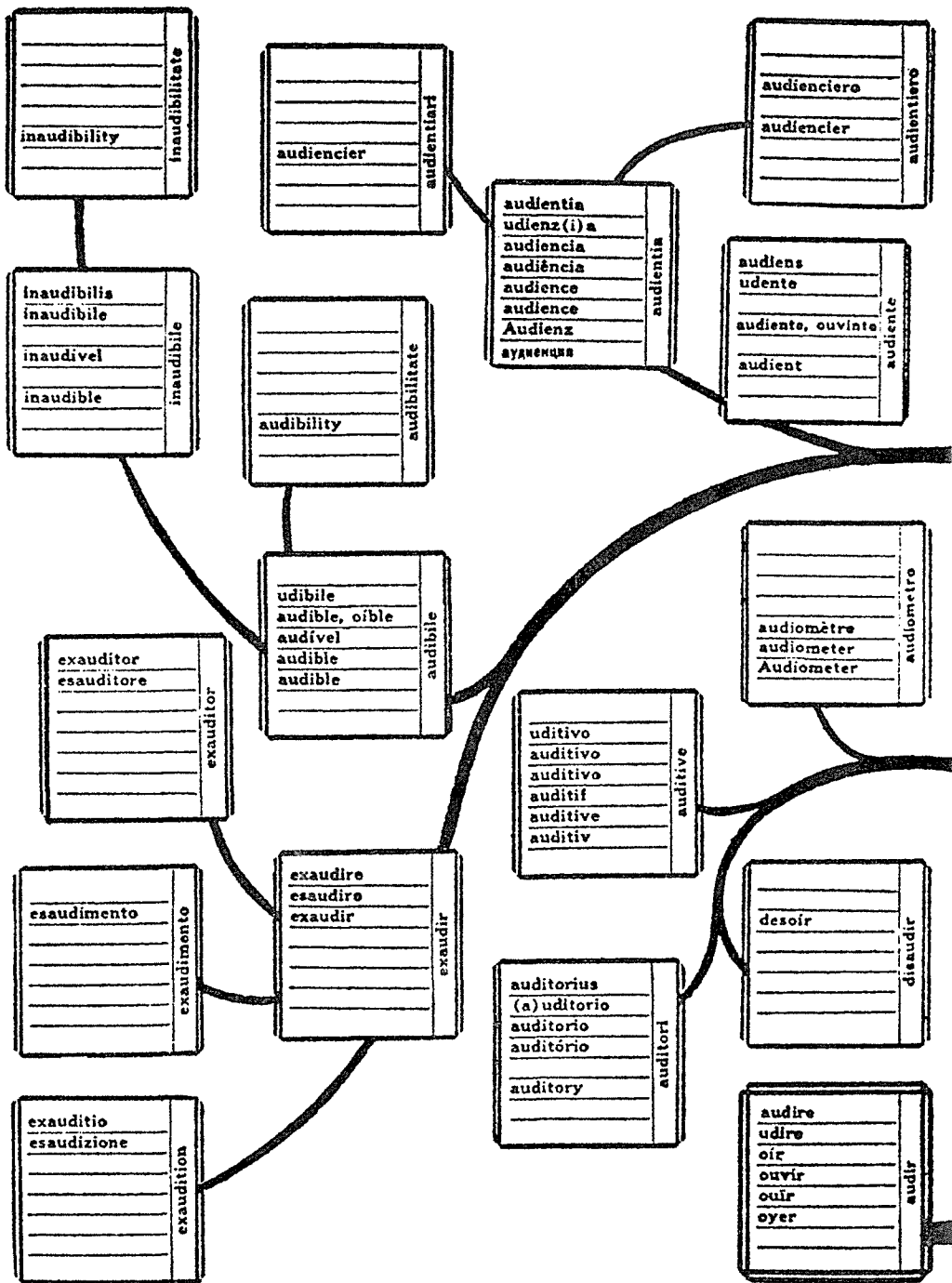
Hvordan kan man nu avgøre, om interlingua er „bedre“ end andre plansprog? En metode er at forelægge publikum tekster og sprogbeskrivelser på de sprog, der ønskes vurderet; det sker i forbindelse med disse artikler. Noget andet er, at hjælpesprogsforbundet allerede for mange år siden tog alle mulige hensyn til de førhen omtalte hjælpesprog og derfor

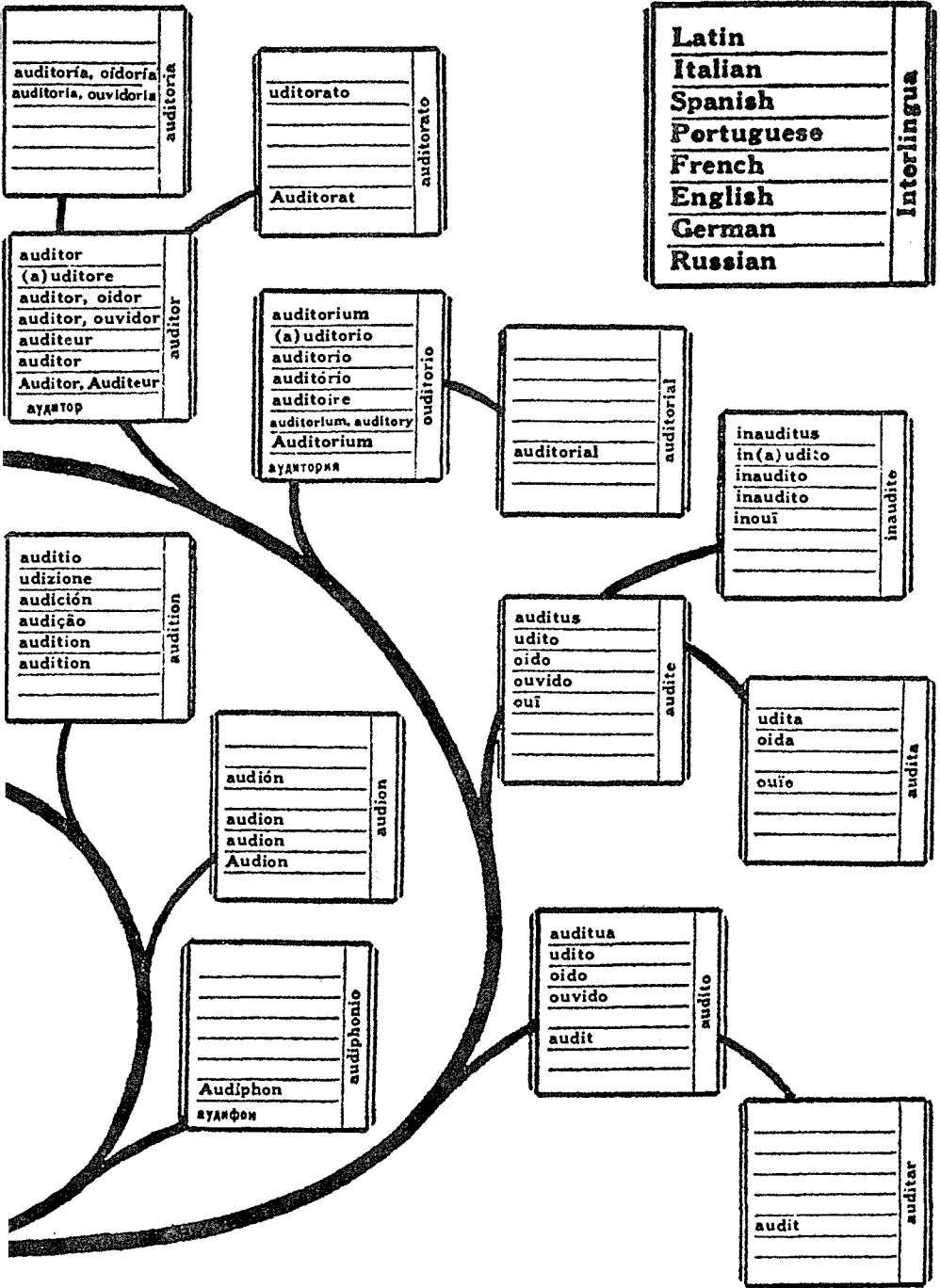
har kendt dem i detaljer og efter udarbejdelsen av fire forslag til det kommende interlingua forelagde prøver for repræsentanter for verdensopinionen, sprogvidenskaben og endnu flere, og at der var stort flertal for de varianter, som faktisk var det nuværende interlingua, medens de andre udgaver var mere eller mindre skematiserede. Der er ikke behov for undersøgelser.

Brugsmæssigt set er der ingen tvivl om, at interlinguas materiale vil „ringe“ et eller andet sted hos brugeren; gør det det ikke, er kendskabet til sproget en forbedring av den pågældendes kendskab til den fællesmenneskelige sproglige ejendom. Et kunstsprog – det være nok så lidt deformeret i forhold til det internationale stof – indfører hos brugeren falsk lærdom, som nu eller senere vil kolliderer med det, der findes hos os alle. Selv om man kan være i tvivl om, at C. G. Jung havde ret i, at menneskeheden har en fælles sjæl, er det rigtigt, at den har et fælles sprog, også her måske uden at vide det, og man skal ikke gøre vold mod dette ved at indføre dobbelt materiale. Og som dr. Gode har påvist, er det eneste fælles sprogmateriale f.eks. i det fjerne østen netop det omtalte internationale stof, og i alle verdensdele er interlinguas basissprog de mest udbredte til international kommunikation.

Interessant er også udviklingen i Den internationale standardiseringsorganisations (ISO) bestræbelser for at standardisere de internationale tekniske terminologier. Medens man i 1930erne forsøgte med esperanto som grundlag, er der nu fremsat forslag om at udarbejde et system, der ligger tæt på interlingua.

Jørgen Kofod-Jensen
f. 1923,
civilingeniør.

Latin
Italian
Spanish
Portuguese
French
English
German
Russian

Interlingua

auditoria, oidoría, auditoria, ouvidoria
auditoria

uditorato
auditorato
Auditorat

auditor
(a)uditor
auditor, oidor
auditor, ouvidor
auditeur
auditor
Auditor, Auditeur
АУДИТОР

auditorium
(a)uditorio
auditorio
auditorio
auditorio
auditoire
auditorium, auditory
Auditorium
АУДИТОРИЯ

auditorial
auditorial

inauditus
in(a)udito
inaudito
inaudito
inouí
inaudite

audition
udizione
audición
audição
audition
audition

audión
audion
audion
Audion

auditus
udito
oido
ouvido
ouí

udita
oida
ouio
audita

audiphonic
Audiphon
АУДИФОН

auditua
udito
oido
ouvido
audit

audit
auditor

ESPERANTO

– det internationale sprog for alle

Da L. L. Zamenhof, der var øjenlæge i Warszawa, i 1887 udgav den første bog om det internationale sprog han havde bygget, brugte han pseudonymet Doktoro Esperanto, den der håber, et navn der snart blev overført på sproget. Det han håbede, var at bidrage til at skabe broderskab mellem folk med forskellige nationale modersmål og til at modvirke konflikter mellem dem. Det kunne han gøre ved at bringe dem i sproglig kontakt på lige fod. Denne kontakt skulle omfatte alle, ikke blot en intellektuel overklasse. Det kunne kun opnås ved hjælp af et internationalt sprog, der ikke favoriserede nogen ved at være deres modersmål, og som var tilstrækkelig let til at alle kunne lære det.

Zamenhof var opvokset i en by, Bielystok, hvor der boede fire befolkningsgrupper, russere, polakker, tyskere og jøder, der hver havde sit sprog, og som bekrigede hinanden. En hovedårsag til denne strid så han i den manglende sproglige kontakt mellem grupperne. Det ville ikke være en retfærdig løsning hvis den ene gruppes sprog blev brugt af alle, for det ville give den pågældende gruppe en fortrinsstilling på de andres

bekostning: den sproglige kontakt ville ikke være på lige fod. Det fælles sprog måtte være neutralt og skulle bruges af alle i samkvem med folk med andre modersmål, mens modersmålet fortsat skulle bruges sammen med folk med samme modersmål.

Denne tanke overførte han fra hjembyens lille verden til den store. Han lod tanken følges af handling: han byggede et internationalt sprog, udgav det og arbejdede resten af sit liv på dets udbredelse.

Det er med det samme formål – måske med mindre optimisme om størrelsen af det fælles sprogs virkning i retning af at skabe broderskab og modvirke konflikter – at man i nutiden udbreder Esperanto: at bringe mennesker med forskellige modersmål i sproglig kontakt på lige fod.

Et nationalt sprog kan ikke opfylde formålet

Det formål vil alle sikkert tilslutte sig. Men nogle vil mene, at det bedre opfyldes af et nationalt sprog end af Esperanto. Mod denne opfattelse kan der imidlertid rettes to vægtige indvendinger.

NUSEN PATRO KAL ES IN SIELE,
MEY VUN NOME BLI SANKTIKA,
MEY VUN REGNO VENI, MEY VUN
VOLIO EVENTA SUR TERRE KOM IN
SIELE

NOVIAL 1928 *Jespersen*

For det første vil den kontakt der opnås ved et nationalt sprog – hvis den overhovedet opnås – ikke være på lige fod. Den der ikke har det valgte nationalsprog som modersmål, vil altid føle sig underlegen over for den der har det som modersmål. Det er en erfaring der kendes af alle der har prøvet at føre en sådan samtale. Det er blandt andet derfor, ethvert land der er medlem af en international organisation som fx FN eller EF, ønsker sit sprog som arbejdsprog i organisationen. De svage lande, som Danmark, får deres ønske afvist af de stærkere lande, enten formelt som i FN eller reelt som delvis i EF. På den anden side er intet enkelt af de stærkere lande stærkt nok til at udelukke de andres sprog. Resultatet er, at disse organisationer bruger en række arbejdsprog, nemlig de stærkere landes. Det samme gælder internationale kongresser og lignende. Dette er på den ene side upraktisk og på den anden side uretfærdigt. Den eneste løsning der både er praktisk og retfærdig, er at bruge et neutralt sprog som Esperanto. Dette gælder ikke blot internationale organisationer og kongresser, men også de ikke mindre vigtige møder mellem almindelige privatmennesker.

Den anden hovedgrund til at et nationalt sprog ikke kan opfylde det ovennævnte formål, er at de nationale sprog er for vanskelige at lære for udlændinge. I Danmark lærer alle engelsk i mindst fire år, men det er en meget lille del af befolkningen der er i stand til at føre en

samtale på engelsk som går ud over de elementære turistbehov, endelige skrive breve på engelsk. Med den samme mængde undervisning i Esperanto kan man tale, læse og skrive sproget så godt, at man virkelig kan komme i kontakt med udlændinge.

Esperantos opbygning

I sin opbygning er et internationalt sprog som Esperanto et kompromis mellem to principper. Det ene er lighed med et eller flere nationale sprog, det andet er regelmæssighed og enkelhed. Det kan illustreres med et eksempel: 'fader' hedder *patro*, 'moder' *patrino*. Roden *patr-* stammer fra latin, men kendes også fra moderne sprog, i dansk som fremmedordet *pater* og som en del af fremmedordet *paternitet*. Fordelen ved at vælge denne rod er, at den er let at huske for dem der kender den i forvejen fra deres modersmål. Afledningsendelsen *-in-* stammer fra germansk, som i dansk *veninde*. For 'moder' kunne man tænke sig to muligheder: stammen *matr-*, der er valgt i Ido og i Interlingua, ligner mere formen i de nationale sprog hvorfra *patr-* er taget; ordet *patrino*, som det hedder i Esperanto, er mere regelmæssigt og enkelt. Den første mulighed, *matr-*, er nok hurtigere at gennemskue for en der kender stammen i forvejen, og som uden at have lært det internationale sprog får forelagt en tekst; den anden mulighed er lettere at lære til

O BADERUS NODERUS KI DU ESSO
IN SELUMA, FAKDADE SANKADUS
HA NOMINANDA DUUS, ADFENADE
HA RENNANDA DUUS, HA FOLANDA
DUUS FIASSEDE FELUD IN SELUMA,
SIK KOKE IN DERRA

CARPOPHOROPHILUS 1734 (Leipzig)

aktivt brug, især for dem der ikke kender stammen *matr-* i forvejen – og det er nu størstedelen af jordens befolkning – men såmænd også for de fleste vesteuropæere. Hvis formålet med det internationale sprog ikke blot er at læse tekster andre har skrevet, men også selv at skrive og at tale med andre mennesker, og hvis det ikke blot henvender sig til folk med et romansk sprog som modersmål eller til intellektuelle, der i forvejen har lært latin eller et eller flere romanske sprog, så ligger Esperantos kompromis mellem de to ovennævnte principper nærmere det optimale end fx interlinguas.

Esperantos system af for- og efterstavelser nedbringer i betydelig grad antallet af elementer der skal læres. For at blive inden for familien, skal man svarende til de ti danske ord: *fader, moder, broder, søster, bedstefader, bedstemoder, onkel, tante, fætter, kusine*, kun lære halvt så mange rødder på Esperanto: *patr-, frat-, av-, onkl-, kuz-* plus afledningsendelsen *-in-*, og man kan så danne

patro, patrino, frato, fratino, osv. Og svarende til de ti danske tillægsord *stor, lille, god, dårlig, fuld, tom, smuk, grim, lys, mørk*, skal man kun lære halvt så mange rødder på Esperanto: *grand-, bon-, plen-, bel-, hel-*, plus præfikset *mal-*, og man kan så danne *granda, malgranda, bona, malbona, osv.* Man kunne måske tro, at sådanne afledninger virkede tunge og konstruerede, men det er faktisk ikke tilfældet, lige så lidt som det danske ord *veninde*.

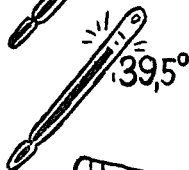
Dette system af for- og efterstavelser er nok det mest interessante træk i Esperantos opbygning. Andre træk skal her kun nævnes kort. Der er overensstemmelse mellem udtale og skrift, på den måde, at hvert bogstav altid udtales på samme måde, modsat dansk og de fleste andre nationale sprog, og modsat Interlingua. De personlige stedord er *mi* jeg, *vi* du, *I, De, li* han, *si* hun, *gi* den, det, *si* sig, *ni* vi, *ili* de, *oni* man. Navneordene ender på *-o*: *patro* fader; tillægsordene og ejestordene på *-a*: *bona* god, *mia* min,

sana

'rask'

mal-sana

'syg'

mal-san-ulo

'syg person'
'patient'

mal-san-ul-ejo

'sted for patienter'
'hospital'

flertal på *-j*: *bonaj patroj*, akkusativ på *-n* (akkusativen muliggør fri ledstilling: både i „la patro amas la patrinon“ og i „la patrinon amas la patro“ er det faderen der elsker moderen). Navnemåde ender på *-i*: *ami* at elske, bydemåde på *-u*: *amu* elsk! nutid på *-as*: *amas* elsker, datid på *-is*: *amis* elskede, fremtid på *-os*: *amos* elsker (i fremtiden), betingelsesform på *-us*: „se vi amus min“ hvis du elskede mig. Aktive tillægsformer ender på *-anta*, *-inta*, *-onta* og passive på *-ata*, *-ita*, *-ota*, svarende til de tre tider på *-as*, *-is*, *-os*. Alle disse endelser kan føjes til alle rødder: *bona* god, *bono* godhed, *boni* at være god; dette bidrager ligesom for- og efterstavelserne til at nedbringe antallet af elementer der skal læres.

Bedre end sådanne regler giver en tekstprøve indtryk af sprogets udseende. Se side 22.

Esperantos udtryksfuldhed

Folk der ikke kan Esperanto formoder somme tider, at det skulle være mindre udtryksfuldt end de nationale sprog. For så vidt som denne formodning ikke bygger på meningsløse eller irrelevante forudsætninger, er den urigtig. Det er meningsløst at tale om et sprogs udtryksfuldhed uden at angive hvilke sprogbrugere man tænker på. Det er irrelevant at sammenligne Esperanto som fremmedsprog efter en vis undervisningsmængde med et nationalt sprog som modersmål. Man må sammenligne Esperanto med et nationalt sprog som fremmedsprog, brugt af folk der har almindelige forudsætning-

ger, og som har modtaget samme mængde undervisning i henholdsvis Esperanto og det nationale sprog. Ved denne sammenligning er Esperanto uden tvivl de nationale sprog overlegent, i hvert fald inden for en undervisningsmængde som den der er afsat og i fremtiden kan tænkes afsat til fremmedsprog i et skoleforløb.

Man kan måske sammenligne Esperanto og de nationale sprog med henholdsvis en blokfløjte og en violin. De fleste vil nok mene, at en violinvirtuos spiller mere udtryksfuldt end en blokfløjtevirtuos. Men hvis vi giver en blokfløjte og en violin til to mennesker der er lige musikalske, men som ikke har spillet før, og lader dem få lige megen undervisning og lige megen tid til øvelse, vil vi i mange år hellere lytte til blokfløjtespilleren end til violinspilleren (og selv efter at violinspilleren har passeret blokfløjtespilleren, vil vi stadig gerne lytte til blokfløjten). Og hvis de to ikke er mere musikalske end folk flest, vil violinspilleren aldrig passere blokfløjtespilleren.

Esperantos anvendelse

Esperanto adskiller sig fra alle andre internationale sprog ved at have forladt projektstadiet og faktisk blive brugt hver dag i alle slags internationale forhold. Siden 1887 er antallet af aktive brugere vokset støt, det anslås nu til at være på op imod en halv million verden over, men langt flere har lært sproget uden at bruge det i det daglige. Det tales når mennesker mødes privat eller på kongresser (i sommer er der afholdt en stor international Esperanto-kongres i København). Det bruges i korrespondancer, og der findes en stadigt voksende, både oversat og original litteratur på Esperanto. Alene den oversatte litteratur omfatter over 10.000 større og mindre tekster, de fleste skønlitterære.

Er Esperanto den bedste måde at bringe folk med forskellige modersmål i sproglig kontakt på lige fod? Det ville være urimeligt at påstå, at intet foreliggende eller fremtidigt projekt til et internationalt sprog ville kunne udvikles til at opfylde det formål lige så godt som Esperanto eller måske en smule bedre. Men det tør nok hævdes, at det ikke ville opfylde formålet så meget bedre, at det var rimeligt at vente på det. Esperanto opfyl-

der ubestrideligt formålet for dem der har lært sproget, og det er nu politikernes sag at få formålet opfyldt for en videre kreds ved at aftale med deres kolleger i andre lande at indføre undervisning i Esperanto i skolerne.

Poul Skårup,
f. 1936,
lektor i fransk,
Århus Universitet

Kaj en tiuj tagoj eliris dekreto de Cezaro Aŭgusto, ke la tuta mondo estu registrita. Ĉi tiu estis la unua registrado, farita, kiam Kirenio estis reganto de Sirio. Kaj ĉiuj iris, por esti registritaj, ĉiu al sia urbo. Kaj Jozef ankaŭ supreniris el Galileo, el la urbo Nazaret, en Judujon, al la urbo de David, kiu estas nomata Bet-Leĥem, ĉar li estis el la domo kaj familio de David, por esti registrita kun sia fianĉino Maria, kiu estis graveda. Kaj dum ili estis tie, venis la tagoj por ŝia akuŝo. Kaj ŝi naskis sian unuan filon, kaj ŝi ĉirkaŭvindis lin kaj kuŝigis lin en staltrogon, ĉar ne estis loko por ili en la gastejo.

Kaj en tiu sama regiono estis paŝtistoj, kiuj kamploĝis kaj nokte gardis sian gregon. Kaj anĝelo de la Eternulo alstaris apud ili, kaj la gloro de la Eternulo brilis ĉirkaŭ ili, kaj ili timis per granda timo. Kaj la anĝelo diris al ili: Ne timu; ĉar jen mi venigas al vi bonan sciigon de granda ĝojo, kiu estos al la tuta popolo; ĉar hodiaŭ estas naskita por vi, en la urbo de David, Savanto, kiu estas Kristo, la Sinjoro. Kaj jen la signo por vi: vi trovos infaneton, ĉirkaŭvinditan kaj kuŝantan en staltrogo. Kaj subite estis kun la anĝelo amaso de la ĉiela armeo, laŭdante Dion, kaj dirante:

Gloro al Dio en la supera alto,

Kaj sur la tero paco, inter homoj Difavoro.

RO

De kunstsprog der ellers omtales udførligt i dette nr. af Mål & Mæle, esperanto og interlingua, er „naturalistiske“ sprog, dvs. de er opbygget som de naturlige sprog. Det særlige ved dem er at grammatikken er simple, og at ordstoffet er valgt således at det genkendes af mennesker med baggrund i visse især europæiske sprog.

Der har også været sprog der med vilje ikke valgte ord der var kendt af nogen, men som til gengæld har lavet system i ordforrådet. Eksempler på sådanne sprog er RO, SUMA, TRANSLINGVA, PICTO og INO.

Sproget RO

Af disse er ro interessant fordi det er opbygget på en helt anden måde end de naturlige sprog. Sprog som dansk og kinesisk har ca. 250.000 forskellige ord. På kinesisk skriver man det med forskellige tegn. På dansk gør vi det med 28 forskellige bogstaver. (I talen er kinesisk dog helt lige som dansk, der findes et begrænset, lille antal lyde som sammensættes til de forskellige ord.) Dette sker ved at systemet af ord (indholdssystemet) og systemet af bogstaver (udtrykkssystemet) ikke har noget med hinanden at gøre. Indholdsmæssigt har *ned* mere med *bund* at gøre end med *hed*. Udtrykmæssigt har *ned* mere lighed med *hed* end med *bund*. Forskellen på *bil* og *pil* er udtrykmæssigt den samme som forskellen på *bas* og *pas* – ikke indholdsmæssigt.

Opfinderen af kunstsproget Ro, Edward P. Foster, har ment at det var et upraktisk

dobbelt bogholderi. Han har derfor skabt et sprog hvor *duc* betyder 'top', *die* 'op', *dum* betyder 'bund' *dim* 'ned'. Hvert bogstav har altså sin betydning. Hvis man så lader det andet bogstav i et ord modificere det førstes betydning, kan man med brug af ord på op til 5 bogstaver få udtrykt over 200.000 betydninger.

Men dette kræver at man systematiserer betydningen af ordene på samme måde som talrækken er systematiseret. Cicero slog en streg og det betød ét, vi skriver en streg og det betyder ét. Cicero slog 2 streger og det betød to, vi skriver 2 streger og det betyder elleve. Hele den moderne matematik hviler på indførelsen af de systematiserede arabiske tal. Sådan kan også ordenes betydning ordnes.

Inddeling af universet

Tanken er i virkeligheden ikke så tosset. Vi kender den fra 20 spørgsmål til professoren: planterige, dyrerige, mineralrige eller begreb. Vi kender det også fra decimalklassedelingsystemet på vores biblioteker. Under 01,6 står fagbibliografier, under 57. står botanik, og under 01,657 står fagbibliografier om botanik. Og man finder det også i en begrebsordbog eller Thesaurus.

Foster foreslår nu følgende måde at

ABZE RADAP AV EL IN SUDA, ACE
ROKAB ECO SUGEM, ACE RAJDA EC
KEP, ACE VA ECO, UZ IN SUDA ASI
IN BUBA

RO 1928 Foster

dele universet op på: Verden består af TING og deres gensidige RELATIONER. Ting kan være STOF eller BEVIDSTHED; stof kan være ORGANISK eller UORGANISK; det organiske kan være DYR eller PLANTE. Bevidsthed kan være INTELLEKT, FØLELSE, VILJE eller SANSNING; relationerne mellem tingene kan være i TID og RUM, det kan være BEVÆGELSE, FORM, KVANTITET eller TAL. Systemet kan altså opstilles således:

ting

stof

organisk

dyrisk (m)

plante (l)

uorganisk (b)

bevidsthed

intellekt (r)

følelse (s)

vilje (v)

sansning (p)

relationer

rum (d)

tid (t)

bevægelse (k)

form (f)

kvantitet (c)

tal (z)

Hver konsonant i sproget (angivet i parenteserne) betegner én af de betydninger som ikke er underopdelt. Den første konsonant i hvert ord i sproget betegner hvilken hovedgruppe ordets betydning hører til, den anden konsonant betegner hvordan ordet modificeres. For at man kan se hvad der står i relation til hvad, har Foster lavet følgende grammatik: Den første vokal i ordet betegner ordklassen således at udsagnsord har *a*, til lægsord *e*, biord og forholdsord *i*, navneord der er en betegnelse for handling *u*, navneord der betegner noget konkret *o*. Og endelig bruges resten af alfabetet til at betegne forskellige andre grammatiske

forhold. Der er så kun tilbage at fastlægge det af de enkelte ords betydning som måtte mangle efter de 3 første bogstaver. Det sker ved de næste bogstaver uden system, og det kan læses i en ordbog. Eksempel: Ord med konsonanterne m-l betegner det vegetative liv ved et dyr (menneske). I ordbogen kan man så finde: *mala*: ånde, *male*: drikke, *muli*: mad, *molid*: tænder, *molif*: mund, *molim*: mave, *malim*: fordøje.

Hvornår får vi et forståeligt sprog?

Her følger en lille tekst på ro:

Iwote Columbus ra Amerika? Iute hi ko bedi. Iwoto mabz avu cegre ro?

Iuto ve ro agya, mabz atoce aita hu.

Edward P. Foster 1909.

(Hvornår opdagede Columbus Amerika? Da han sejlede over oceanet. Hvornår vil menneskene få et forståeligt sprog? Når sådan et sprog bliver nødvendigt, vil menneskene blive i stand til at udforme det.)

Foster lavede sproget ro i 1904. Han udgav i en årrække et månedligt tidskrift om ro og arbejdede uafbrudt med at forbedre det, lige til 1928 hvor han udgav en stor ro-engelsk ordbog. Da var sproget så forandret at man ikke kan forstå det med den grammatik der er beskrevet her.

Men siden da har man ikke hørt noget til det. Hvis der findes tilhængere af eller skrifter om ro har jeg ikke kunnet opspore dem. Det forståelige sprog er åbenbart ikke nogen nødvendighed endnu.

Ole Togeby

f. 1947,

adjunkt i dansk sprog,
Københavns Universitet.

Er de internationale hjælpesprog sprog?

Ja, vist er de det! „Esperantister kan jo tale med hinanden“. „Man kan oversætte fra dansk til interlingua“.

Nej, vist er de ej! „Der er ingen, der har interlingua til modersmål“. „Esperanto er lavet ud fra nogle rigtige sprog, der kunne være blandet på 100.000 andre måder“.

Sådanne forskelligartede opfattelser kan man møde, når hjælpesprogstanken diskuteres; når den altså overhovedet diskuteres, for spørgsmålet hører hverken til sprogforskernes eller til offentlighedens foretrukne emner. Direkte adspurgt vil de allerfleste danskere utvivlsomt udtrykke sympati for tanken om et internationalt hjælpesprog, men det danske samfunds (myndigheders og befolkningens) faktiske indsats til sagens fremme er forsvindende i sammenligning med den indsats, som ligger i faktisk undervisning i, og faktisk brug af, hovedsprogene i Danmark. Ligger forklaringen

på de internationale hjælpesprogs ringe gennemslagskraft måske i, at de ikke er rigtige sprog?

Sagt på en anden måde: Selv om de måske er gode nok til at udføre *nogle* af et naturligt sprogs funktioner, kunne de mangle forudsætningerne for at tilfredsstille andre vigtige funktionskrav og forventninger til et fremmedsprog.

Formål og funktion

Den sidste måde at formulere problemet på er klarere end den første, for det er vigtigt at skelne *funktioner* fra *formål*. Hvis man siger, at et sprog (et naturligt sprog) er et kommunikationsmiddel, og dermed mener, at fx sproget engelsk har det formål at kommunikere budskaber mellem mennesker, så er man gået uden for videnskabens område og har udtalt sig om en eller anden skabers hensigt med at give menneskene sproget som gave. Derimod vil det være en viden-

Mål & Mæle

Redaktion:
Erik Hansen og Ole Togeby
Lay out: Bent Rohde
Tegninger: Henning Nielsen
Ekspedition:
Arena, Forfatternes Forlag.
Hald Hovedgaard
8800 Viborg
Telf. (06) 63 80 60.
Giro 6253857
Tryk:
Nørhaven Bogtrykkeri a/s,
Viborg

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 35,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til forlaget Arena. Alle henvendelser om adresseforandring, fejl ved bladets levering osv. bedes derimod rettet til postvæsenet. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

skabelig opgave at vurdere en påstand om, at engelsk er et kommunikationsmiddel, hvis den kan udlægges: engelsk fungerer (bruges) bl.a. som kommunikationsmiddel, eller måske: engelsk fungerer (bruges) først og fremmest som kommunikationsmiddel.

I denne sidste form for udlægning er påstanden meget udbredt; og det er utvivlsomt rigtigt, at brug af et levende naturligt sprog overvejende åbenbarer sig som mundtlig eller skriftlig overføring af budskaber, især når vi ved budskaber vil forstå ytringer eller tekster af følelsesmæssigt og/eller fagligt indhold. Men både logisk og praktisk forudsætter denne kommunikationsfunktion, at sprogets brugere har noget at kommunikere om, dvs. at de hver for sig har tanker, følelser, iagttagelser mm., som på den ene side kan bringe de andre noget nyt, men på den anden side er indholdsmæssigt formet på så ensartet måde hos sprogbrugerne, at budskabet kan „gå ind“.

Sprogets betydningside

Det er ikke blot budskabets sproglige udtryk, altså dets lydige eller skriftmæssige side, men også dets sproglige indhold, betydningsiden, som skal kunne genkendes af de kommunikerende. Der kan ikke med synderligt held udveksles budskaber om varmekorhold, hvis den ene sprogbruger indholdsmæssigt kun opererer med et skel mellem *varm* og *kold*, mens den anden opdeler i *glohed*, *hed*, *varm*, *lun*, *lunken*, *soal*, *kølig*, *kold*, *iskold*; eller endnu vigtigere: hvis den ene person bruger sådanne ord kun om temperaturforhold, mens den anden har et langt bredere „varmebegreb“ og taler om *lunken holdning*, *en varm sommer på arbejdsmarkedet*, *at blive modtaget med kulde*, osv.

KIL LALYLA KI OLU EKESJI LAS
SILIJEK, LEDOS YSA JUJEL EKESYSOL
KIJED LENIL, LEDUSYSOL KIJED
LANIK, UDELYSOL KIJEN SELYKA
ENI ODUN, NEK LAS SILI.
PENTANOMINAL INO 1968 *Algreen-Ussing*

Næppe to mennesker har helt samme sæt af ordindhold, samme „semantik“, men inden for et bestemt sprogsamfund, fx det danske, er der alligevel så meget overensstemmelse, at vi i utallige tilfælde faktisk med held udveksler budskaber. Forskellene inden for et og samme sprogsamfund er et spændende og betydningsfuldt emne, som er kommet i søgelyset i sociolingvistisk og psykolingvistisk forskning, hvor sociale forhold og individets åndelige udvikling studeres i sammenhæng med det sproglige indhold. For spørgsmålet om internationale hjælpesprog er det imidlertid væsentligere, at der eksisterer forskelle mellem „naturlige sprogsamfund“, altså at der i hvert naturligt sprog foreligger en faktisk formning af indholdssiden, så at fx i dansk

tiden kan gå, løbe eller flyve. Toget går kl. 14, men dagbladene går ikke godt. Man rider sin kæphest, man kører på sin cykel. Man kan også køre med datamaskiner. Inflationen ruller, hvis den ikke bremses. Blade (dog ikke dagblade) og kurser falder. Børn og arbejdsløshed vokser.

I hvor høj grad denne indholdsformning – i eksemplet på området „bevægelse og forandring“, der selv måske kun synes os at udgøre et rimeligt område, fordi vi har sådanne ord i dansk – er særegen for dansk, kan man overbevise sig om ved at

prøve at oversætte disse og lignende eksempler til andre sprog, selv til sproghistorisk og kulturelt nærtbeslægtede sprog som tysk og engelsk.

Trampede stier – og nye veje

Hvor har et naturligt sprog sin faktiske indholdsformning fra? Det bedste kortfattede svar er nok, at den simpelt hen udgør et sæt vaner, der nedarves i sprogsamfundet, men ændres løbende som led i samfundsudviklingen. Et sprogsamfund med uforanderlig indholdsformning ville være et stillestående samfund. Omvendt ville et kraftigt brud i dette sæt af vaner indebære en kommunikationskløft og betyde det hidtidige sprogsamfunds opbør.

Det har været hævdet, at modernållets indholdsform styrer erkendelsen og tænkningen i så høj grad, at forskellige sprogsamfund nødvendigvis har forskellige tankesæt og livssyn. I så fald kunne ingen dybtgående ændringer ske i et samfunds tankesæt og livssyn uden som følge af ændringer i sprogets indholdsform, og hvor skulle sådanne ændringer komme fra? Lige så lidt frugtbart er det omvendt at anse sprogets indholdsform for noget sekundært, noget der automatisk styres af ikkesproglige samfundsændringer. Forholdet mellem sprog og tanke, mellem indholdsformning og erkendelse, mellem sprogændringer i indholdet og ny viden eller ændret holdning i samfundet må have karakter af vekselvirkning, eller anderledes sagt: Sproglige ændringer (i al fald i indholdet) bør betragtes som en del af sprogsamfundets hele udvikling. Den indholdsformning vi arver ved at lære modersmålet er ligesom det vejnet vi arver: Skal man fra et sted på den faste jordoverflade til et andet sted, er det som regel lettest og hurtigst at benytte eksisterende veje og allerede tram-

pede stier, men vi kan – med større eller mindre indsats og med erfaring fra arvet vejbygning – bane nye veje, der måske åbner nye udsigter og måske fører til, at dele af det arvede vejnet bliver svagt benyttet og går i forfald.

Hvor kan et konstrueret sprog – som de internationale hjælpesprog – få en indholdsformning, en betydningsside, fra?

Filosofiske sprog

Det er almindeligt at skelne mellem to typer af konstruerede sprog: „naturalistiske“ eller aposterioriske, fx interlingua og esperanto, og filosofiske eller aprioriske, fx ro. Den åbenbare forskel mellem typerne er, at de „naturalistiske“ tilstræber lighed med eksisterende sprogs ord, hvad angår udtale og stavemåde, mens ordene i filosofiske sprog er opbygget uden hensyn til lighed med selv internationale ord. Dybere set er forskellen knyttet til betydningssiden, indholdsformningen. I et filosofisk sprog er det betydningssiden, der bestemmer, hvordan ordene skal lyde og se ud; fra ordets opbygning af bogstaver skal man kunne slutte til, hvad ordet betyder, dersom man da kender principperne for sprogets indholdsformning.

Filosofiske sprog var en yndlingstanke for oplysningstidens filosoffer (i 1600- og 1700-tallet), for med et sådant sprog skulle man kunne udtrykke alt det sande og kun det sande. Et berømt filosofisk sprog skyldes biskop Wilkins og er fra 1668; et eksempel kan vise dets ordstruktur: *Dα* or ordet for Gud, *Da* ordet for Verden; i sprogets alfabet er *α* den første, „fornemste“ vokal, *a* den næstfornemste, *e* den derefter følgende. Gud skabte verden, som består af elementer; derfor er *De* ordet for element. Af elementer er der 4 – nemlig dem, Aristoteles opstillede; det første af disse er ild, *b* er den

første konsonant, så *Deb* er ordet for ild. Ildens vigtigste kendetegn er flamme, derfor er *Deb* ordet for flamme. Osv. osv.

Denne indholdsformning skyldes selvfølgelig sprogets opfinder og viser hans verdensopfattelse. Det er en forudsætning for sprogets brug, at alle tænker ens, og at verdensordenen ikke forandrer sig – i dag finder vi fx ikke Aristoteles' elementer synderlig nyttige som grundlag. Nøjere beset er det et filosofisk sprogs idé, at vi takket være dette sprog skal ledes til – om man vil: tvinges til – at tænke ens, nemlig sandt og rigtigt! Til fordel for dette høje mål må man bl.a. tilsidesætte det hensyn at undgå misforståelser ved fejllhøring eller fejlskrivning. Fx vil i et filosofisk sprog som ro også talordene være uniformerede: *zab 1*, *zac 2*, *zad 3*, ... *zabx 10*, *zabb 11*, *zabs 12*. Man tør næppe forestille sig de forvekslinger, der ville opstå ved brug af den slags ord under dagliglivets vilkår, fx pr. telefon. Trykfejl er irriterende nok i naturligt sprog, i filosofiske sprog vil de være katastrofale.

Naturalistiske sprog

Hvordan er det med betydningssiden i konstruerede „naturalistiske“ sprog? Af ordudtrykket *mondo* i esperanto, eller *mun-do* i interlingua, kan man ikke aflæse betydningen eller se, hvordan dette ord betydningsmæssigt forholder sig til andre ord i samme sprog – lige så lidt som man kan af det danske *verden* eller det engelske *world*. Her deler esperanto og interlingua skæbne med naturlige sprog, netop fordi disse hjælpesprog er konstrueret så at de ligner naturlige sprogs udtryksside; men de har ikke som engelsk, dansk eller andre naturlige sprog en egen nedarvet indholdsformning. De „naturalistiske“ hjælpesprogs indholdsformning, ordenes

betydninger, kan kun stamme fra tosprogede ordbøger, fx en esperanto-tysk ordbog eller en engelsk-interlingua ordbog, udarbejdet af disse hjælpesprogs skabere eller andre bestemte, autoritative personer. Det er klart, at en sådan ordbog kan komme i nye udgaver, så at hjælpesproget kan følge med i ordforrådets vækst og i andre ændringer af indholdsformningen i det naturlige sprog.

Mellem naturlige sprog indbyrdes eksisterer ingen autoriserede ordbøger. Hverken teoretisk eller praktisk kan nogen autoritet fastsætte, hvilke engelske ord der i alle forekommende danske tekster vil modsvare fx dansk *gå*, *varm*, *sind*. Konstruerede sprog må imidlertid have autoriserede ordbøger, og deraf følger, at for et bestemt hjælpesprog, fx novial, kan kun én bestemt tosproget ordbog, fx novial-dansk, være autoriseret, ikke samtidigt en novial-engelsk ordbog, for det sidste ville logisk forudsætte muligheden af en autoriseret dansk-engelsk ordbog. På denne måde er et bestemt hjælpesprog i princippet afledt af et bestemt naturligt sprog, hvad betydningsside angår.

Heri ligger både en styrke og en svaghed for hjælpesproget. Styrken er, at ved at „hægte sig på“ et naturligt sprogs indholdsformning får hjælpesproget samme principielle mulighed som det naturlige sprog for at udtrykke alle arter af budskaber: Hvad man kan oversætte fra fx dansk til tysk kan man utvivlsomt også oversætte fra dansk til esperanto. Svagheden er, at hjælpesproget kun har en „sproglig personlighed“, hvad angår udtrykssiden, såsom udtale, stavemåde, ordstilling og grammatiske endelser (grammatikkens indholdsside, fx hvad akkusativ i esperanto bruges til, er ligesom ordbetydninger afledt af naturlige sprogs indholdsside, fx hvad akkusativ i tysk bruges til).

To interesser for sprog

Dermed har et hjælpesprog ingen stærk appel til mennesker, for hvem det at lære et fremmedsprog er mere end at ville udtrykke det samme på en anden måde, eller at læse det samme udtrykt på en anden måde. Mange interesserer sig for et fremmed sprog som led i en fremmed kultur, ikke bare i betydningen finkultur, men snarere i Hartvig Frisch's forstand som vaner, også omfattende det pågældende sprogsamfunds indholdsformning. At lære sig et hjælpesprog kan ikke tilfredsstille en sådan interesse, i al fald ikke før hjælpesproget er så udbredt, at dets brugere udgør et samfund med selvstændig kultur, og et sådant samfunds opståen vil i grunden være i strid med hjælpesprogstanken.

Naturligvis vil der være mange, bl.a. i Danmark, for hvem kendskab til et fremmed sprog har mere begrænsede praktiske mål, og som finder det tilfredsstillende at få „det samme udtrykt på en anden måde“, dersom denne anden måde forstås af ligestillede i andre lande. Et hjælpesprogs mangel på „sproglig personlighed“ vil ikke føles som noget negativt til den slags formål, men den omstændighed at et hjælpesprog er afledt af et naturligt sprog, hvad indholdssiden angår, kan ad en anden vej svække interessen for at lære sig et hjælpesprog netop til beskednere formål. For når man kan fastlægge forholdet mellem et naturligt sprog og et hjælpesprog ved hjælp af en autoriseret ordbog og andre nedskrevne regler, så synes automatiseret oversættelse til og fra hjælpesproget at være en reel mulighed. Det der har vist sig at hindre maskinel oversættelse af god kvalitet mellem naturlige sprog er nemlig, at der ikke kan opstilles udtømmende regler for deres indbyrdes forhold.

L. L. Zamenhof

Hjælpesprogene i klemme

Hjælpesprogstanken er altså i klemme mellem to typer af behov og interesser. På den ene side vil erfaringsmæssigt mange mennesker lægge vægt på at lære sig et eller flere andre sprogsamfunds modersmål som fremmedsprog, selv om dette måtte kræve en betydelig indsats, på den anden side vil en del mennesker med rette eller urette have fornemmelsen af, at deres fremmedsprogsproblemer kan klares uden at de virkelig behøver at lære et fremmed sprog, altså heller ikke noget hjælpesprog. Hjælpesprogstankens succes vil afhænge af, hvor bred margenen mellem disse to standpunkter er.

Baggrunden for denne klemte situation er fælles for alle „naturalistiske“ hjælpesprog. Det er altså næppe muligt at begrunde et valg mellem de hjælpesprog, som reelt er på markedet, ud fra deres chancer for at skabe sig en selvstændig indholdsside, som er neutral i forhold til de nationale sprogsamfund. Det er da heller ikke på dette punkt, konkurrencen mellem hjælpesprogene pågår. Den føres navnlig på, om sproget er let

at lære. Fremmedsprogundervisningens teori er i de senere år blevet et væsentligt emne i sprogforskningen, og det ville være nyttigt, om erfaringer med undervisning i hjælpesprog kunne bidrage til denne sprogpædagogiske forskning. Under alle omstændigheder er der et par punkter, som fortjener at nævnes i debatten om, hvorvidt hjælpesprogene er lette at lære.

Hvad er „let“?

Der er stor forskel på at beherske et sprog aktivt og at forstå det passivt. En dansker lærer let at forstå svensk, fordi ordforråd og grammatik ligner dansk meget, men han har svært ved at lære at tale eller skrive korrekt svensk, ikke mindst af den samme grund. Kasusendelser volder os ikke synderlige problemer, når vi læser eller hører tysk, men at lære at bruge dem er en temmelig kompliceret sag; det samme vil gælde esperantos akkusativ, der historisk er afledt af tysk. Franske verbers uregelmæssige former lærer en dansker hurtigt at genkende, i al fald de nogenlunde hyppigt forekommende, men skal han udtrykke sig på fransk, vil han være tilbøjelig til at danne forkerte former ved at overføre endelser fra regelmæssige verber. Osv. Osv.

Hjælpesprog som esperanto og interlingua prøver at imødekomme både let forståelse (passiv brug) og let aktiv brug. For at lette forståelsen for et stort antal mennesker har man valgt ord, som ligner eksisterende ord i hovedsprogene, men for at hovedsprogenes forskellige særegenheder ikke skal påføre folk med andre modersmål problemer under aktiv brug af hjælpesproget, har man uniformeret udtale, staveregler, bøjningsendelser mm. Fx har engelsk, tysk og fransk systematisk forskel mellem lange og korte

vokaler og en tilsvarende forskel i stavemåde mellem enkelt og fordoblet konsonant; sml. tysk *raten* (råde) med *Ratten* (rotter). Også dansk har sådanne forskelle, fx *læse* – *læsse*, men brugen af enkelt modsat fordoblet konsonant i de enkelte ord stemmer ikke altid med brugen i hovedsprogene, fx fransk *salle* – dansk *sal(en)*, fransk *numéro* – dansk *nummer*. I det sidste eksempel er der i øvrigt forskel allerede mellem de to hovedsprog fransk og tysk. Der vil altså blive nogle problemer for en dansker, der aktivt vil bruge (skrive) et hjælpesprog som interlingua, som – for at bevare ligheden med visse romanske sprogs ordformer – foreskriver enkelt konsonant i nogle ord, fordoblet i andre. Selve navnet på interlingua-tidsskriftet *Currero* er et eksempel, da ordet svarer til *kurér* i dansk.

I mange naturlige sprog har man ingen forskel mellem lange og korte vokaler eller mellem enkelt og fordoblet konsonant; det gælder endda det romanske sprog spansk. For mennesker med sådanne modersmål vil aktiv brug af interlingua på dette punkt være et ikke uvæsentligt problem, ligesom ved deres brug af fx fransk eller tysk. I esperanto er problemet omgået ved konsekvent brug af enkeltkonsonant, fx *somero* svarende til tysk (og dansk) *sommer*.

Den unaturlige regelmæssighed

I det store og hele synes interlingua at lægge relativt større vægt på letlæsthed (især for mennesker med et romansk eller germansk modersmål) end på let aktiv brug, sammenlignet med esperanto. For at lette korrekt konstruktion ud fra få regler sættes i esperanto regelmæssighed i højsædet, men regelmæssigheden synes drevet videre end et hensyn til let indlæring reelt kræver. Det er nemlig en

sprogpedagogisk erfaring, at hyppigt forekommende ord og konstruktioner læres ret let i brugen, selv om de er uregelmæssige, og samtidigt er det et faktum om naturlige sprog, at meget hyppige ord og former ofte er uregelmæssige, bl.a. deri at de fremtræder som afkortede, fx tysk *hat* i forhold til *haben*. Det er næppe nogen væsentlig lettelse ved indlæring af esperanto, at selv formen *estas*, svarende til dansk *er*, dannes regelmæssigt og dermed faktisk bliver unaturlig i forhold til de fleste naturlige sprog. Et andet eksempel er ordet for *mor*, der i al fald i visse sammenhænge er et hyppigt ord – og tilmed har udpræget følelsesmæssige bibetydninger; at aflede dette ord ved en hunkønsendelse til ordet for *far*, så at resultatet bliver *patrino*, synes at være at drive regelmæssighed for regelmæssighedens skyld.

Falske venner

Hyppige ords og formers særstilling betyder imidlertid også, at der er mindre grund til i et hjælpesprog at vælge sådanne ord ud fra hensynet til lighed med hovedsprogene. Man har kritiseret esperantos *kaj*, svarende til *og*, fordi det ikke ligner ord for *og* i romansk, germansk eller slavisk, men at lære dette meget hyppige ord er intet reelt problem. Tværtimod kan der være fare for at give en del brugere en „falsk ven“, hvis et hyppigt ord i hjælpesproget ligner et hyppigt ord i deres modersmål, men har en anden betydning. Fx vil *on*, hentet fra fransk i betydningen dansk *man*, være en „falsk ven“ for slavisktalende, da *on* i deres sprog betyder *han*. Problemet „falske venner“ kendes naturligvis også mellem naturlige sprog indbyrdes, fx *rolig* i dansk og svensk, men det føles utvivlsomt som en større gene i hjælpesprog, netop fordi hjælpesprogene argu-

menterer med deres lighed med eksisterende ord. Et hjælpesprogsord *cald*, *caldo*, *kalda* eller lign. valgt ud fra lighed med romanske sprog bl.a. italiensk *caldo*, med betydningen *varm*, ville være et stadig irritationsmoment for danskere og andre med et germansk modersmål.

Det argument, at hjælpesprog er lettere at lære end de naturlige sprog, gælder altså ikke uden en del forbehold. Beherskelse af et fremmedsprog, naturligt eller konstrueret, kræver under alle omstændigheder en stor indsats, og forhold som letter indlæring til én slags brug kan vanskeliggøre indlæring til en anden slags brug. Argumentet har i øvrigt vist sig at være tveægget, for en del interesserede personer indvender over for de foreliggende hjælpesprog, at der må kunne laves nogle, som er endnu lettere. Sprogforskeren Otto Jespersen, der skabte hjælpesproget *novial*, skrev i sin bog „Et verdenssprog“ (København 1928, side 21-22):

„Hvis et barn spør sin fransklærer, hvorfor hedder en hest *cheval*, og hvorfor skal det ord i flertal ha endelsen *-aux* istedenfor *-als*, er der kun ett svar: sådan er det nu engang, og du kan ikke forandre det, men må tage sproget som det er. Men den som opbygger et kunstsprog, må være forberedt på overalt at blive kaldt til regnskab hvorfor netop den form er valgt og ikke en anden.“

Dette rummer vist hjælpesprogenes grundproblem. De er ikke „rigtige sprog“, før de ligesom modersmålene har en anonym autoritet bag sig. Vanskeligheden ved at få indført et konstrueret sprog er – at få det indført.

Henning Spang-Hanssen,
f. 1920,

professor i anvendt og matematisk
sprogvidenskab ved Københavns Universitet.

Af FN's pagt

kapitel 1, artikel 1

La Celoj de Unuiĝintaj Nacioj estas:

1. konservi la internaciajn pacon kaj sekurecon kaj tiucele apliki efikajn kolektivajn rimedojn por preventi kaj forigi minacojn kontraŭ la paco kaj por subpremi ĉian agon de agreso aŭ alian rompon de la paco, kaj realigi, per pacaj metodoj konforme al la principoj de justeco kaj internacia juro, la ĝustigon aŭ la solvon de internaciaj disputoj aŭ de situacioj, kiuj povus konduki al rompo de la paco;

2. evoluigi inter la nacioj amikajn rilatojn bazitajn sur respekto al la principo de egalaj rajtoj de la popoloj kaj de ilia rajto decidi pri si mem, kaj apliki ĉiajn aliajn rimedojn taŭgajn por plifirmigi universalan pacon;

3. realigi internacian kunlaboradon por solvi internaciajn problemojn de ekonomia, socia, kultura aŭ humaneca karaktero kaj por antaŭenigi kaj stimuli respekton al homaj rajtoj kaj al fundamentaj liberecoj por ĉiuj sen distingo de raso, sekso, lingvo aŭ religio; kaj

4. esti centro por harmoniigi la klopodojn de la nacioj por atingi tiujn komunajn celojn.

esperanto

De Forenede Nationes formål er:

1. at opretholde mellemfolkelig fred og sikkerhed og i dette øjemed: træffe effektive fælles forholdsregler til forebyggelse og fjernelse af trusler mod freden og til undertrykkelse af angrebshandlinger eller andre brud på freden, og ved fredelige midler og i overensstemmelse med retfærdighedens og folkerettens grundsætninger at ordne eller bilægge mellemfolkelige tvistigheder eller situationer, som kunne føre til brud på freden;

2. at fremme venskabelige forhold mellem nationerne, hvilende på respekt for grundsætningen om folkenes ligeret og selvbestemmelse, og at tage andre egnede forholdsregler til at styrke verdensfreden;

3. at tilvejebringe mellemfolkeligt samarbejde ved løsning af mellemfolkelige spørgsmål af økonomisk, social, kulturel eller humanitær karakter, og ved at styrke og fremme respekten for menneskerettigheder og for fundamentale frihedsrettigheder for alle uden forskel med hensyn til race, køn, sprog eller religion; og

4. at være et centralorgan, der skal bringe nationernes indsats til opnåelse af disse fælles mål i indbyrdes overensstemmelse.

dansk

Le Objectos del Naciones Unite son:

1. mantener le pace e securitate international e, a tal fin, prender collective measuras eficace pro prevenir e eliminar menacias al pace e pro suprimir actos de aggression o altere rupturas del pace; e efectuar, per medios pacific, e conformemente al principios del justitia e del jure international, le ajustamento o le accommodation de disputas o situaciones international que pote conducir a un ruptura del pace;

2. disveloppar, inter le naciones, amical relaciones basate super le respecto pro le principio de equalitate de derechos del populos e de lor proprie derecho a disponer de se, e prender altere measuras appropriate pro consolidar le pace universal.

3. realizar le cooperation international pro solver le problemas international de un character economic, social, cultural o humanitari, e pro promover e incorigiar le respecto del derechos human e del libertates fundamental pro omnes sin distinction de racia, sexo, lingua o religion; e

4. esser un centro pro harmonisar le effortios del naciones pro attinger iste fines comun.

interlingua